

Den store nordiske krig

Faglige kommentarer

En kort optakt

I dag lever Danmark langt fra op til løftet om at bruge 2 % af BNP på militæret. Det forholdt sig ganske anderledes i begyndelsen af 1700-tallet. Dengang var Danmark en af de mest militariserede stater i Europa. Frederik 4. (enevældig dansk konge fra 1699 til 1730) fremmede denne udvikling. Han indgik en alliance med den russiske zar og Polen-Sachsen, der havde til formål endeligt at fordrive Sverige fra Nordtyskland. Og da den meget unge og uerfarne konge, Karl 12., født 1682, sad på den svenske trone besluttede alliancen at slå til i begyndelsen af 1700. Den danske hær blev sendt til Holsten for at være klar til angreb. Men alliancepartnerne havde forregnet sig. England og Holland var ikke interesseret i, at Danmark igen blev for stærkt. En hollandsk-engelsk flåde ankrede op i Øresund, hvor den bombede København. Skaderne var begrænsede. Et større problem for Frederik 4. var, at flåden hjalp med at transportere en svensk landgangsstyrke fra Skåne til Sjælland. Danmark kunne stort set intet stille op. Hovedparten af hæren var i jo i Holsten. Karl 12. fik flere tropper sendt til Sjælland, og de svenske styrker nærmede sig København. Den svenske konge håbede at kunne fuldføre erobringen af den danske hovedstad, som var mislykkedes for Karl 10. Gustav i 1659. Men også svenskekongen havde gjort regning uden vært. En sådan erobring var heller ikke i Hollands og Englands interesse. Så Karl 12. fik besked på at trække sine tropper væk fra Sjælland. Både den danske og den svenske konge måtte erkende, at stærkere magter nu bestemte, og det ikke længere var et spørgsmål om styrkeforholdet mellem Danmark og Sverige alene. Det fik dog ikke Danmark til at nedruste. I 1701 oprettede Frederik 4. landmilitsen, som betød, at en godsejer for hver 20 tønder hartkorn skulle stille med en soldat.

Mod opgøret

I begyndelsen af 1700-tallet indledte Karl 12. erobringstogter mod Østeuropa. Det kunne lade sig gøre, fordi de europæiske stormagter var optaget af Den Spanske Arvefølgekrig (1701-1714). Det gik godt for Karl 12., indtil 1709, hvor hans styrker blev fanget i et slag med russerne i den ukrainske by Poltova. Karl måtte flygte til Osmannerriget, hvor han blev holdt i en slags husarrest.

Karl 12.'s problemer revitaliserede den anti-svenske alliance mellem Danmark, Rusland og nu også Sachsen. Denne gang sikrede alliancen sig en accept fra Frankrigs fjender Holland og England. Den fik de, fordi hollænderne og englænderne havde begrundet frygt for, at Sverige og Frankrig ville indgå i et forbund vendt mod Holland og England. For Frederik 4. var det nu eller aldrig, hvis Skånelandene skulle tilbageerobres. I november gik Frederik 4.'s tropper i land i Skåne. Deres fremrykning blev dog stoppet af svenskerne under ledelse af Magnus Stenbock. De danske tropper tabte et voldsomt slag ved Helsingborg, hvor svenskerne havde ca. 3.000 døde og sårede og danskerne omkring 5.000. Dertil kom ca. 2.600 tilfangetagne danske soldater. Allerede i løbet af foråret 1710 forlod de danske tropper Skåne. Kampene mellem Danmark og Sverige udspillede sig i de følgende år i og omkring de svenske besiddelser i Pommern og Rügen i Nordtyskland. Når kampene flyttedes til Nordtyskland skyldtes det også, at i 1710 ramtes Nordsjælland og store områder i Sverige af den sidste pestepidemi i Norden, hvilket umuliggjorde en mobilisering af tropperne i dette område.

Under ledelse af Magnus Stenbock gjorde svenskerne hårdnakket modstand i Nordtyskland. Efter en svensk sejr ved Gadebusch i 1712 forfulgte svenske tropper de danske ind i Holsten. Stenbock antog, at Rusland og Sachsen ikke ville komme danskerne til hjælp. Men han tog fejl, og måtte i 1713 overgive sig. Stenbock blev taget til fange og fragtet til Kastellet i København, hvor han sad fanget til sin død i 1717.

I 1714 vendte Karl 12. tilbage fra sit mere eller mindre tvungne ophold i Osmannerriget. Han forsøgte at lede det svenske forsvar af Rügen, men måtte sidst på året 1715 give op, og han rejste til Skåne. Her pønsede han på at gentage succesen fra Karl Gustav-krigene med at gå over isen. En periode så Øresund da også ud til at fryse til, men isen brød op, før aktionen kunne gennemføres.

Svenskerne rykkede nu ind i Norge, men herfra måtte han trække sig tilbage for at påbegynde en belejring af grænsfæstningen Fredriksten. Men med sin legendariske aktion i Dynekilen i sommeren 1716 forpurrede Tordenskiold, at materiellet til belejringen nåde frem. Karl 12. droppede belejringen og begyndte forberedelserne til et større angreb mod Norge, der skulle sættes ind både mod den sydlige del af landet og i området omkring Trondheim. Aktionen begyndte sidst på året i 1718 med en fornyet belejring af Fredriksten. Svenskerne gravede løbegrave omkring fæstningen, og en dag da Karl 12. besøgte den, blev han ramt i hovedet af en kugle. Det er stadig et uafklaret spørgsmål, om den blev affyret fra fæstningen eller fra en af de svenske meget krigstrætte soldater.

Reelt var krigen slut, dog afbrudt af enkelte aktioner. Således erobrede Tordenskiold i juli 1719 Marstrand med fæstningen Karlsten. Også denne fred, kaldet Fredriksborgfreden fra 1720, blev ligesom freden efter den skånske krig dikteret af stormagterne – især af England og Frankrig. Danmark måtte mod at få 600.000 rigsdaler opgive de områder i Nordtyskland, der var erobret fra Sverige, dvs. Rügen, Wismar og dele af Forpommern. Desuden skulle Sverige igen betale Øresundtold. Selv om Frederik 4. ikke nåede sit mål om en generobring af Skånelandene, var resultatet alligevel, at Sveriges tid som Nordeuropas stærkeste magt var slut, og Danmark og Sverige styrkemæssigt var nogenlunde lige.

Triggere - I gang med emnet

Brainstorm om Tordenskiold

De fleste elever har hørt noget om Tordenskiold. I grupper kan eleverne gennemføre en brainstorm om, hvem han var. De kan notere deres udsagn på en Padlet. Ud fra elevernes udsagn støtter læreren eleverne med at udlede nogle undersøgelsesspørgsmål, som eleverne søger at belyse i forløbet.

Historiebrug og Tordenskiold

Som indledning til forløbet kan eleverne finde eksempler på, hvordan Tordenskiold og Peter Wessel er brugt på f.eks. tændstikæsker, navn på flådefartøjer og værtshuse. Eleverne kan drøfte, hvorfor navnet er brugt, og hvilke forbindelser der er mellem det navngivne og den faktiske person. Ud fra en samtale på klassen kan der udledes spørgsmål, som eleverne søger at belyse ved hjælp af kilder.

Forslag til undervisningsforløb

Kilderne til Den store nordiske krig

Skal det hovedvægten i forløbet lægges på elevernes arbejde med temaets kilder, må det tage afsæt i spørgsmål, der udformes som historiske problemstillinger. Spørgsmålene kan f.eks. udspringe af elevernes arbejde med en trigger.

Kilderne som supplement til læremiddel

Kilderne kan bruges til at uddybe og måske nuancere læremidlets fremstilling, og man kan gøre brug af de forslag til spørgsmål og opgaver, der er udarbejdet til de enkelte kilder.

Forenklede Fælles Mål

Herunder er forslag til kompetenceområder, -mål, færdigheds- og vidensmål og udspil til læringsmål til 5.-6. klasse og 7.-9. klasse. De skal selvfølgelig justeres, så de passer til de konkrete elever og det forløb, der arbejdes med.

Kompetenceområder og -mål	Færdigheds- og vidensmål	Til inspiration: Færdighedsmål omsat til læringsmål
Kronologi og sammenhæng Eleven kan sammenligne væsentlige træk ved historiske perioder	<ul style="list-style-type: none"> • Eleven kan placere historiske perioder i absolut kronologisk sammenhæng • Eleven har viden om historiske perioders tidsmæssige placering 	<ul style="list-style-type: none"> • Eleven kan placere begivenheder fra Den store nordiske krig i kronologisk rækkefølge • Eleven kan gøre rede for, hvor afgørende begivenhederne var for krigens gang
Kildearbejde Eleven kan med afsæt i enkle problemstillinger anvende kildekritiske begreber til at gøre rede for fortolkninger af fortiden	<ul style="list-style-type: none"> • Eleven kan vurdere brugbarheden af historiske spor, medier og andre udtryksformer til at belyse historiske problemstillinger • Eleven har viden om kildekritiske begreber 	<ul style="list-style-type: none"> • Eleven kan analysere de tilgængelige kilder • Eleven kan anvende begreber som troværdighed og vidneforhold i forbindelse med kildearbejdet
	<ul style="list-style-type: none"> • Eleven kan bruge kildekritiske begreber i arbejdet med historiske spor, medier og andre udtryksformer • Eleven har viden om kildekritiske begreber 	<ul style="list-style-type: none"> • Eleven kan demonstrere færdigheder i at anvende kilder til at få viden om Den store nordiske krig • Eleven kan bruge de tilgængelige kilder til at belyse problemstillinger
Historiebrug Eleven kan perspektivere egne og andres historiske fortællinger i tid og rum	<ul style="list-style-type: none"> • Eleven kan analysere brug og funktion af fortalt historie • Eleven har viden om særtræk ved fortalt historien kan konstruere historiske fortællinger 	<ul style="list-style-type: none"> • Eleven kan give eksempler på, fortællinger om Tordenskiold har været medieret • Eleven kan gøre rede for, hvordan fortællinger om og billeder af Tordenskiolds

Opgaver

Kronologi

Eleverne kan på baggrund af kilderne udarbejde en tidslinje, f.eks. med brug af Tiki-Toki.

Tordenskiold i kunsten

Der findes et stort antal billeder af Tordenskiold som portrætter, og i nogle af de kampsituationer, han var involveret i under Den store nordiske Krig. Eleverne undersøger, hvornår billedet er fremstillet, og hvad der ud fra billedet kan siges om samtidens syn på Tordenskiold.

Evaluering

Den varme stol

Frederik 4., Tordenskiold, Karl 12. og Stenbock skal afhøres om krigens forudsætninger, forløb og resultater. Eleverne deles i otte grupper, to til hver person. Den ene gruppe er personen og skal forberede et forsvar. Den anden gruppe skal udarbejde 4-6 centrale spørgsmål, som de vil stille til personen. Afhøringen foregår på klassen, og læreren afgør om spørgsmål og svar er fyldestgørende.

Spørgsmål til kilder 8 den store nordiske krig

Forholdet mellem Danmark og Sverige

- Hvordan beskriver ophavsmanden (Molesworth) magtforholdet mellem Danmark og Sverige?
- Hvad er ifølge kilden danskerne syn på Sverige og svenskerne?
- Ud fra hvad du ved, er det så en realistisk beskrivelse? Begrund.
- Hvor kan ophavsmanden have sin viden fra? (Find på nettet eller en bog flere oplysninger om Molesworth)
- Hvorfor skriver ophavsmanden mon ikke noget om, hvordan svenskerne opfatter danskerne?

Danmark går ind i krigen

Se kildebillede:

- København var en fæstningsby. Hvad viser billedet om fæstningsværkerne?
- København var sårbar over for angreb fra søsiden. Hvorfor?
- Se på et moderne kort over København. Prøv på dette kort at indkredse byen som den var omkring 1700.

Læs kildetekst:

- Vurder om fredsaftalen var alvorlig for Danmark.
- Find ud af, hvem der var Sveriges fjender omkring 1700.

Danmark går ind i krigen igen

Se kildebillede 1:

- Hvorfor tror du, at billedet blev malet?
- Hvilke tegn på magt har de tre konger?
- Mener du, at de tre konger faktisk har stået sådan og haft dette udstyr?

Se kildebillede 2:

- Hvordan har ophavsmanden (kunstneren) fremstillet Stenbock?
- Hvilke virkemidler har ophavsmanden brugt?
- Vurder om kilden er velegnet, hvis man vil vide noget om slaget ved Helsingborg i 1710.
- Hvad fortæller kilden om dens ophavstid, dvs. da billedet blev malet?

Se kildebillede 3:

- Hvad er kildens budskab?
- Hvilket indtryk giver kilden af Stenbrock?
- Er kilden en realistisk gengivelse af Stenbrock, der overgiver sig? Begrund.

Krigens mest berømte mand

Læs kildetekst 1:

- Hvad fremhæver kilden om Tordenskiold?
- Hvilken betydning har Tordenskiold ifølge kilden?
- Ville en historiker i dag have skrevet den sidste sætning? Begrund.

Læs kildetekst 2:

- Hvorfor adler Frederik 4. Peter Wessel?
- Hvad indebærer adelstitlen?

Se billedkilde:

- Hvad symboliserer de enkelte dele i Tordenskiolds våbenskjold?

Historier om Tordenskiold

- Sammenlign billederne af Tordenskiold, der flygter fra de svenske soldater.
- Er budskabet i billederne det samme? Begrund.

[til Christina – skal de følgende kilder ikke med?]

7. Tordenskiolds største bedrifter

- Kildebillede 1. Hvilket indtryk giver kilden af Tordenskiolds aktion i Dynekilen?
- Hvor mange år efter begivenheden her billedet malet? Hvad betyder det for kildens troværdighed?
- Kilderne er illustrationer af nogle af de historier, der fortælles om Tordenskiold. Hvordan fremstilles Tordenskiold som en helt?
- En del fortællinger om Tordenskiold er myter. Dvs. at der måske er en lille kerne af sandhed, men det meste er digtet til. Hvorfor mener du, at myter opstår?
- Kender du andre eksempler på myter?

8. Tordenskjolds vise

- Hvilke heltmodige ting gør Tordenskiold ifølge visen?
- Hvilket indtryk giver visen af svenskerne?
- Visen var populær, og blev sunget i skolerne. Tror du, at den havde betydning for danske elevers forståelse af historie og at være dansk? Begrund.

10. Tændstikæsker

- Læs forklaringen på, at Tordenskiold blev afbildet på tændstikæsker. Kender du andre eksempler på historiske personer eller begivenheder, der anvendes til at markedsføre et produkt?

11. Den svenske konges fald

- Hvordan bliver kongen transporteret ifølge de to kilder?
- Hvilke af kilderne er mest troværdige? Begrund.
- Hvad kan være forklaringen på forskellene?

12. Anden fredsftale

- Frederik 4.'s mål med krigen var at erobre Skåne tilbage. Kan man alligevel sige, at Danmark-Norge vandt krigen? Begrund.
- Krigen kostede både Danmark og Sverige ufattelige summer, mange soldater blev dræbt eller invalideret og byer og landområder var hæret. Havde krigen været prisen værd for nogen af parterne?